

Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin
Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması
*The Protection of IDPs and Refugees within the Framework of the
Responsibility to Protect*

Pınar GÖZEN ERCAN

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Selin KUL

Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için

Pınar Gözen Ercan ve Selin Kul, “Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması”, *Uluslararası İlişkiler*, Çevrimiçi Erken Yayım, 28 Mayıs 2021, s. 1-19, DOI: [10.33458/uidergisi.947576](https://doi.org/10.33458/uidergisi.947576)

Makaleye Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.947576>

Makale Gönderim: 22 Nisan 2020
Son Düzeltme: 2 Mayıs 2021
Çevrimiçi Erken Yayım: 28 Mayıs 2021

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Ülkeleri İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin ve Mültecilerin Koruma Sorumluluğu Çerçevesinde Korunması

Pınar GÖZEN ERCAN

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara

E-posta: mngozen@hacettepe.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-6713-1641

Selin KUL

Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara

E-posta: selinkul@hacettepe.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-1102-4214

ÖZET

Vahşet suçlarının yaşandığı durumlarda bölgedeki nüfusun çatışmadan ve/veya ülkeden kaçmaya çalışması olağandır. Bu durum, ülkeleri içinde zorla yerinden edilmiş kişilerin (IDP) ve mültecilerin oluşmasına neden olurken aynı zamanda bahsi geçen devletin sınırları içindeki nüfusu korumakta başarısız olduğunun, yani koruma sorumluluğunu (R2P) yerine getiremediğinin önemli bir göstergesidir. Bu tür durumlarda, R2P çerçevesinde uluslararası toplumun yalnızca vahşet suçlarını durdurmaya yönelik değil, zorla yerinden edilmiş kişileri korumaya yönelik de sorumlulukları vardır. R2P'nin üç sütunlu uygulama stratejisi çerçevesinde bu kişilerin korunmasının nasıl sağlanabileceğini ele alan bu makalede, prensibin tamamlayıcı bir koruma çerçevesi ortaya koyduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: R2P, Zorla Yerinden Edilme, Koruma Rejimleri, Birleşmiş Milletler, Vahşet Suçları

The Protection of IDPs and Refugees within the Framework of the Responsibility to Protect

ABSTRACT

During mass atrocities, the population in the region usually tries to escape from the conflict and/or country. While this leads to the emergence of IDPs and refugees, it is also an important indication of the state's failure to protect its population, i.e. its responsibility to protect (R2P). In such cases, the international community has a responsibility not only to stop the atrocity crimes, but also to protect the forcibly displaced persons. In this article analysing how these persons can be protected on the basis of R2P's three-pillar implementation strategy, it is argued that R2P provides a complementary protection framework.

Keywords: R2P, Forced Displacement, Protection Regimes, United Nations, Mass Atrocity Crimes

Giriş

Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*, R2P), kavramsal olarak ilk kez bağımsız bir komisyon olan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından 2001’de ortaya konmuş ve 2004’te dönemin Genel Sekteri Kofi Annan tarafından Birleşmiş Milletler (BM) gündemine taşınmıştır. 2005 Dünya Zirvesi’nde BM Genel Kurulu Üyelerince oybirliğiyle kabul edilen R2P, halen çok sayıda vaka ve prensibin uygulama esaslarına dair devam eden tartışmalar nedeniyle gündemdeki yerini korumaktadır.

Günümüzde 2005’te genel kabul gördüğü haliyle R2P, Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nin 138. ve 139. paragrafları çerçevesinde devletlerin ve uluslararası toplumun halkları soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik olmak üzere dört büyük vahşet suçundan koruması sorumluluğu olarak tanımlanmıştır. Prensibin 2001’deki çıkış noktası Somali, Ruanda, Bosna-Hersek ve Kosova vakaları gibi 1990’ların insani kriz örnekleri ve bu bağlamda tehdit altındaki nüfusları korumak amacıyla bir başka devlete karşı zorlayıcı yöntemlere, özellikle askeri güç kullanımına başvurmanın hangi şartlar altında uygun olabileceği sorusudur.¹ Güç kullanımı vurgusu nedeniyle bu çıkış noktası prensibe dair şüpheli yaklaşımlara ve kavramsal olarak R2P’nin insani müdahaleye eş değer görülmesine yol açmıştır. Prensibin ilk 10 yıllık döneminde Amerika Birleşik Devletleri’nin 2003’te Irak’a, Rusya’nın ise 2008’de Güney Osetya’ya askeri müdahalelerinde R2P’yi bir meşruiyet aracı olarak kullanmaları bu algıyı pekiştirmiştir.²

Dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Dünya Zirvesi’nde ortaya konan çerçeveyi ve sorumluluk tanımlarını esas alarak prensibe dair kavramsal tartışmalara neden olan soru işaretlerinin ortadan kaldırılması ve 2005’te verilen sözün fiiliyata geçirilebilmesi için 2009’da prensibin uygulamasını konu alan raporunu Genel Kurul’a sunmuştur. R2P’nin uygulama stratejisinin üç sütun çerçevesinde tanımlandığı bu ilk kapsamlı Genel Sekreter raporu, prensibin bugünkü uygulama esaslarını ortaya koymuştur. Özetle, birinci sütun çerçevesinde devletlerin kendi nüfuslarına karşı sorumluluğu tanımlanırken, uluslararası toplumun sorumluluğu ikinci ve üçüncü sütunlar altında sırasıyla “uluslararası yardım ve kapasite geliştirme” ile “zamanlı ve kararlı tepki” olarak tanımlanmıştır. Buna göre, birinci ve ikinci sütunlar vahşet suçlarının işlenmesi tehdidi söz konusuysen ya da insani kriz erken safhadayken gerçekleştirilebilecek olan önleme sorumluluğuna karşılık gelmektedir. Vahşet suçları işlenmeye başladıktan sonra, dolayısıyla önlemede başarı sağlanamadığında devreye giren tepki verme sorumluluğu ise barışçıl yöntemlerin yanı sıra güç kullanımına varan yöntemleri de içeren üçüncü sütun kapsamına girmektedir.³

Bu uygulama stratejisine istinaden BM Genel Kurulu çatısı altında üye devletler her yıl Genel Sekreter’in prensibin uygulanmasına odaklanan kapsamlı raporları çerçevesinde R2P’ye dair görüşlerini gayri resmi interaktif diyaloglarda paylaşmışlardır. Bu tartışmalarda

- 1 International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa, International Development Research Center, 2001, s. vii.
- 2 Pınar Gözen Ercan, *Debating the Future of the “Responsibility to Protect”: The Evolution of a Moral Norm*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2016, s. 86, 141.
- 3 BM Genel Kurulu, “Implementing the Responsibility to Protect”, *Report of the Secretary-General*, A/63/677, 12 Ocak 2009.

da görüleceği üzere, Genel Sekreter raporları R2P'nin başlıca hedefi olan önleme sorumluluğuna odaklanmaktadır. Fakat, tepki verme sorumluluğuna karşı çıkan İran, Kuzey Kore, Küba, Sudan ve Suriye gibi devletler prensibe dair eleştirilerinde güç kullanımı içeren unsurları öne çıkarmışlardır.⁴ Ayrıca, R2P'nin zamanlı uygulama örnekleri olarak gösterilen ama tartışmalı askeri operasyonlarla karşılık verilmiş olan Libya ve Fildişi Sahilleri vakaları uluslararası toplumun koruma sorumluluğunun insani müdahale ve güç kullanımı ile daha çok anılmasına neden olmuştur.⁵ Dolayısıyla, yazında yer alan R2P'ye dair kavramsal ve vaka bazlı incelemelerde çoğunlukla prensibin güç kullanımı içeren unsurlarına odaklanılmıştır. Ne var ki, Suriye vakasında olduğu gibi günümüzün çoğu insani krizine verilmesi gereken karşılık R2P'nin güç kullanımı içermeyen unsurlarına dayanmaktadır. Bu anlamda, yazında R2P'nin uygulama derinliğine dair incelemeler açısından önemli bir boşluk söz konusudur.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, 2019 sonu itibarıyla zorla yerinden edilmiş kişilerin sayısı 80 milyona yaklaşmıştır.⁶ Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, esasen devletlerin ve uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu yerine getirmesiyle yakından alakalı fakat yazında çok az değinilmiş bir konu olan ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişilerin (*Internally Displaced People*, IDP) ve mültecilerin R2P'nin üç sütünü çerçevesinde korunması önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zorla yerinden edilmiş kişiler ile “Koruma Sorumluluğu” arasındaki ilişkiden hareketle, “R2P bu kişilerin korunması için nasıl bir uygulama stratejisi ortaya koymaktadır?” sorusunu cevaplayarak özgün bir katkı sunmayı amaçlayan bu makalede, önce kavramsal çerçeveye ve yazında konunun bugüne kadar nasıl ele alındığına değinilecektir. Sonrasında, mülteci ve IDP'lerin korunmasına dair mevcut rejim/düzenlemelerin eksiklikleri devletlerin bu kapsamdaki sorumluluklarını anlamak amacıyla kısaca değerlendirilecektir. Bunu takiben, makalenin özgün katkısını oluşturan kısımda, devletlerin ve uluslararası toplumun IDP ve mültecilere karşı sorumluluklarının neler olduğu R2P'nin üç uygulama sütünü çerçevesinde tartışılacak ve farklı koruma perspektiflerinin kesişimi ortaya konacaktır. R2P altında güç kullanımına odaklanan çalışmalardan farklı olarak bu makalede BM Genel Sekreteri'nin 2009 raporunda belirlediği uygulama stratejisi temel alınarak barışçıl yöntemlere vurgu yapılacak ve R2P'nin zorla yerinden edilmiş kişilerin korunması için tamamlayıcı ve destekleyici bir çerçeve ortaya koyduğu savunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve ve Literatürde Koruma Sorumluluğu

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde ortaya konan dört vahşet suçu üzerine kurulu tanım ve kapsam çerçevesinde elde edilen uzlaşma ve buna istinaden R2P'nin BM üyelerince kabulü, prensibe dair yazının hızla gelişmesine fırsat vermiştir. Artan insani kriz sayısının yanı sıra Libya ve Suriye vakalarının doğurduğu tartışmalar sonucunda R2P yazını prensibe dair olumlu

4 Pınar Gözen Ercan, “UN General Assembly Dialogues on the Responsibility to Protect and the Use of Force for Humanitarian Purposes”, *Global Responsibility to Protect*, Cilt 11, No 3, 2019, s. 323-326.

5 Ibid., s. 331-333.

6 BMMYK, “Figures at a Glance”, 18 Haziran 2020, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (Erişim Tarihi 22 Ekim 2020).

değerlendirmeler⁷ ve olumsuz eleştiriler⁸ ile kısa zamanda zenginleşmiştir. Özellikle R2P'nin oybirliğiyle kabulünü takip eden ilk yıllarda prensibin yasal⁹ ve norm olarak statüsü yazında tartışılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak R2P'nin bir hukuk normuna evrilmediği kanaatinde olan yazarlar ise R2P'nin normatif gelişimine dair tartışmalar ortaya koymuşlardır.¹⁰ R2P'yi bir norm olarak inceleyen çalışmaların yanı sıra vaka incelemeleri ışığında uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu yerine getir(e)mediği iddiaları çerçevesinde prensibin geleceğini tartışan çalışmalar da yazına kazandırılmıştır. Bazı yazarlar Libya ve Suriye vakalarına verilen tepkiler ışığında prensibin önemini yitirdiğini öne sürerlerken,¹¹ bazı yazarlar ise R2P'nin geçerliliğini koruduğunu savunmaktadırlar.¹²

Yazına bir bütün olarak bakıldığında R2P'ye dair değerlendirmelerin çoğunlukla prensibin üçüncü sütununa¹³ odaklandığı görülmektedir. Diğer taraftan, BM Genel Sekreteri'nin yıllık R2P raporlarında önleme sorumluluğunu öne çıkarması, yazında prensibin daha derinlemesine incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. R2P'yi insani müdahaleden ayıran ve prensibin ikinci sütununa odaklanan çalışmalar¹⁴ bu anlamda yazına katkıda bulunmaktadır. Ne var ki, belirli konular özelinde prensibin üç sütununa bütüncül yaklaşan tartışmaların ve R2P'nin uygulama derinliğine dair değerlendirmelerin eksikliği dikkat çekmektedir.

Bu doğrultuda irdelenebilecek konulardan bir tanesi zorla yerinden edilmiş kişilerin R2P kapsamında korunmasıdır. IDP'ler “zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korun-

7 Başlıca örnekler için bkz. Gareth Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, Washington, DC, Brookings, 2008; Ramesh Thakur, “R2P After Libya and Syria: Engaging Emerging Powers”, *Washington Quarterly*, Cilt 36, No 2, 2013, s. 61-76.

8 Bkz. Hilary Charlesworth, “Feminist Reflections on the Responsibility to Protect”, *Global Responsibility to Protect*, Cilt 2, No 4, 2010, s. 232-249; Philip Cunliffe, “From ISIS to ICISS: A Critical Return to the *Responsibility to Protect* Report”, *Cooperation and Conflict*, Cilt 51, No 2, 2015, s. 233-247; Aidan Hehir, *Hollow Norms and the Responsibility to Protect*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2019.

9 Bkz. Carsten Stahn, “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, *The American Journal of International Law*, Cilt 101, No 1, 2007, s. 990-1020; Alex J. Bellamy, Sara E. Davies ve Luke Glanville (der.), *The Responsibility to Protect and International Law*, Boston, Martinus Nijhoff Publications, 2011; Hannes Peltonen, “Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Communal Crime Prevention and International Law”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No 28, 2011, s. 59-81.

10 Örnekler için bkz. Cristina G. Badescu ve Thomas G. Weiss, “Misrepresenting R2P and Advancing Norms: An Alternative Spiral?”, *International Studies Perspectives*, Cilt 11, No 4, 2010, s. 354-374; Amitav Acharya, “The R2P and Norm Diffusion: Towards A Framework of Norm Circulation”, *Global Responsibility to Protect*, Cilt 5, 2013, s. 466-479; Jennifer Welsh, “Norm Contestation and the Responsibility to Protect”, *Global Responsibility to Protect*, Cilt 5, 2013, s. 365-396.

11 Alan J. Kuperman, “A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign”, *International Security*, Cilt 38, No 1, 2013, s. 105-136; David Chandler, “The R2P Is Dead Long Live the R2P: The Successful Separation of Military Intervention from the Responsibility to Protect”, *International Peacekeeping*, Cilt 22, No 1, 2015, s. 1-5; Philip Cunliffe, “From ISIS to ICISS”.

12 Başlıca örnekler için bkz. Ramesh Thakur, “R2P After Libya and Syria: Engaging Emerging Powers”; Alex J. Bellamy ve Edward C. Luck, *The Responsibility to Protect: From Promise to Practice*, Cambridge, Polity, 2018.

13 Örnekler için bkz. Alex J. Bellamy, “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”, *International Affairs*, Cilt 84, No 4, 2008, s. 615-639; Daniel Fiott ve Joachim Koops (der.), *The Responsibility to Protect and the Third Pillar: Legitimacy and Operationalization*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015.

14 Adrian Gallagher, “The Promise of Pillar II: Analysing International Assistance under the Responsibility to Protect”, *International Affairs*, Cilt 91, No 6, 2015, s. 1259-1275; Jennifer Welsh, “The Responsibility to Prevent: Assessing the Gap between Rhetoric and Reality”, *Cooperation and Conflict*, Cilt 18, 2015, s. 1-7.

mak için, uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişi ya da bu tip kişilerden oluşan gruplar olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Mülteci ise “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri yüzünden *zulme uğrama tehdidi* nedeniyle ‘haklı sebeplere dayanan’ bir korku yaşayarak vatandaşı olduğu ülkenin sınırlarının dışına çıkmış ve ülkesinin koruması altında bulunmayan veya söz konusu korku nedeniyle bu korumadan yararlanmak istemeyen kişi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla zorla yerinden edilmiş bu kişilerin tanımlarındaki ortak nokta olan şiddet durumu, zulüm ve/veya insan hakları ihlalleri korkusu ya da durumu her iki gruptan kişilerin korunmasının R2P ile de ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Yazında bu bağlantıya dikkat çeken ilk çalışma, mültecilere sığınma hakkının tanınmasının ve IDP’lerin korunmasını sağlamanın, kitlesel zulümlerin potansiyel mağdurlarını korumak için zorlayıcı tedbirler almaktan daha az tartışmalı bir yol olduğunu savunmaktadır.¹⁷ Benzer şekilde, Davies ve Glanville, prensibin IDP’ler ile mültecilerin korunması yönündeki çabalara elle tutulur bir değer katabilmesi için mevcut stratejilerin gözden geçirilmesi ihtiyacına, aksi takdirde R2P’nin katkısının az olacağına ve bu konuda çalışmaların yapılması gerektiğine dikkat çekmişlerdir.¹⁸

Suriye’deki iç savaşın ciddi sayıda IDP ve mülteciye yol açmasıyla birlikte, R2P yazınına zorla yerinden edilmiş kişileri odak alan yeni çalışmalar kazandırılmıştır. Francis’in R2P ve uluslararası mülteci rejimine değinen çalışması¹⁹ ile Achiume ve Coen’in Suriye vakasına mülteciler yönünden bakan çalışmaları başlıca örneklerdir.²⁰ Bunun yanında, Maley’in insani hukuk, mülteci rejimi ve R2P odaklı makalesi ile Souter’in mültecilerin korunması konusunu “iyi uluslararası vatandaşlık” yönünden özel bir sorumluluk olarak tanımlayan makalesi, mültecileri R2P çerçevesinde tartışan ve yazına bu anlamda kavramsal katkıda bulunan az sayıdaki çalışma arasında yer almaktadır.²¹

Mevcut yazın değerlendirildiğinde, sadece mülteciler konusuna odaklanan yakın dönemdeki eserlerin aksine 2010 ve öncesindeki yayınlar IDP ve mültecilere odaklanmış olsalar da yayımlanma zamanları itibarıyla R2P’nin üç sütunlu uygulama stratejisine dair bir değerlendirme sun(a)mamışlardır. Yazındaki bu eksikliğe istinaden, bu makalede güncel bir değerlendirmeyle

15 BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), *Guiding Principles on Internal Displacement*, E/CN.4/1998/53/Add.2, 11 Şubat 1998, (vurgu eklenmiştir).

16 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, 1951, Madde 1/A-2; Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol, 1967, Madde 1/2 (vurgu eklenmiştir).

17 Brian Barbour ve Brian Gorlick, “Embracing the ‘Responsibility to Protect’: A Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims,” *International Journal of Refugee Law*, Cilt 20, No 4, 2008, s. 533-566.

18 Sarah E. Davies ve Luke Glanville (der.), *Protecting the Displaced: Deepening the Responsibility to Protect*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2010.

19 Angus Francis, “The Responsibility to Protect and the International Refugee Regime,” Angus Francis, Vesselin Popovski ve Charles Sampford (der.), *Norms of Protection: Responsibility to Protect, Protection of Civilians and Their Interaction*, Tokyo, United Nations University Press, 2012.

20 Tendayi Achiume, “Syria, Cost-Sharing and the Responsibility to Protect Refugees,” *University of Minnesota Law Review*, Cilt 100, No 2, 2015, s. 687-761; Alise Coen, “R2P, Global Governance, and the Syrian Refugee Crisis,” *International Journal of Human Rights*, Cilt 19, No 8, 2015, s. 1044-1058.

21 William Maley, “Humanitarian Law, Refugee Protection and the Responsibility to Protect”, Ramesh Thakur ve William Maley (der.), *Theorising the Responsibility to Protect*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s. 249-265; James Souter, “Good International Citizenship and Special Responsibilities to Protect Refugees”, *British Journal of Politics and International Relations*, Cilt 18, No 4, 2016, s. 795-811.

sadece R2P, IDP ve mültecilerin korunması arasında kurulması gereken ilişkiye dikkat çekilmeyecek, prensibin uygulama sütunları çerçevesinde zorla yerinden edilmiş kişilere karşı sorumluluklar ayrı ayrı tanımlanarak bütüncül ve derinlemesine bir yaklaşım ortaya konacaktır. R2P'nin sunduğu tamamlayıcı koruma çerçevesini tartışmadan önce IDP ve mültecilerin korunmasına dair mevcut rejim/düzenlemelerin eksikliklerini anlamak gerekmektedir.

Mevcut Rejimlerin/Düzenlemelerin Başlıca Sorunları

BM'nin kuruluşu sonrasında zorla yerinden edilmiş kişilerin korunmasına dair uluslararası düzenlemelerin ve/veya rejimlerin durumuna bakıldığında görüleceği üzere, IDP'lerin statüsü herhangi bir uluslararası sözleşme ile henüz resmi olarak tanımlanmamış/tanınmamışken mültecilerin korunması konusu çok daha önceleri ele alınmıştır. Mevcut koruma perspektiflerinin kapsamı çerçevesinde temel yaklaşımları ve iki grup arasındaki statü farklılıklarının doğurduğu sonuçları daha iyi anlamak amacıyla mültecilerin korunmasına dair rejimi ve IDP'lere dair düzenlemeleri kronolojik bir sıralamayla ele almakta ve başlıca eksiklikleri değerlendirmekte fayda vardır.

Mültecilerin Korunması

BM Genel Kurulu mültecilere uluslararası koruma ve konuya dair kalıcı çözümler sağlamak amacıyla BMMYK'yı kurduktan sekiz ay sonra Temmuz 1951'de Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme 26 devlet tarafından kabul edilmiş ve 1954'te yürürlüğe girmiştir.²² Tarihsel bir sınırlama getirerek "1 Ocak 1951'den önce gerçekleşen olaylar sonucunda" ortaya çıkan göçleri kapsayan²³ bu Sözleşme ile devletlerin tercihleri doğrultusunda coğrafi sınırlama uygulamaları mümkün kılınarak mültecilere uluslararası hukuk çerçevesinde koruma sağlanmıştır.²⁴ Yeni gelişmeler ve mülteci sayısındaki hızlı artış Sözleşme'nin gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmuş ve 1967'de Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol kabul edilmiştir.²⁵ 1951 Sözleşmesi'ndeki zamansal ve coğrafi sınırlamaları kaldıran bu Protokol daha kapsayıcı bir çerçeveye sunmuştur.²⁶

1951 Sözleşmesi temelinde korunmaya muhtaç insanların zaman sınırlaması olmaksızın mülteci statüsüne sahip olabilmesi fikrinden hareketle hazırlanan 1967 Protokolü, mültecilerin statüsünün bağlayıcı ve kapsamlı bir tanımını ortaya koymakla kalmamış, bu kişilerin uluslararası bir rejim altında korunmaya alınmasını da amaçlamıştır.²⁷ Birer mihenk taşı olarak nitelendirilebilecek bu iki uluslararası belgeye rağmen devletlerin mevcut uluslararası rejimin

22 BM Genel Kurulu, *Convention Relating to the Status of Refugees*, 28 Temmuz 1951, United Nations Treaty Series, Cilt 189.

23 BM Genel Kurulu, *Convention Relating to the Status of Refugees*, Madde 1/B(1)-a.

24 Agnès Hurwitz, *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 14.

25 BM Genel Kurulu, *Protocol Relating to the Status of Refugees*, 31 Ocak 1967, United Nations, Treaty Series, Cilt 606, Madde 1/2.

26 1951 Sözleşmesi çerçevesinde mümkün kılınan coğrafi sınırlamayı uygulayarak Sözleşme'ye taraf olan devletler (örneğin Türkiye) için ise coğrafi sınırlama uygulamasını kaldırmak Protokol'ün 1. maddesinin 3. paragrafı uyarınca devletlerin tercihine bırakılmış ve bu hakları saklı tutulmuştur.

27 1951 Sözleşmesi'ni temel ve evrensel sözleşme olarak kabul eden iki bölgesel sözleşme mülteci tanımı genişletme yoluna gitmiştir. Bunlardan ilki Afrika Birliği Örgütü'nün 1969 tarihli Mülteci Konvansiyonu; diğeri ise 1984 tarihli Latin Amerika bölgesine istinaden hazırlanan Cartagena Mülteciler Bildirgesi'dir.

boşluklarından istifade ettikleri, özellikle mülteci hukukunun temel bir ilkesi olan geri göndermeme ilkesinin (*non-refoulement*)²⁸ yoruma dayalı uygulamalarında görülmektedir. Devletleri, zulüm korkusu nedeniyle ülkelerini terk eden mültecileri sınır dışı etmekten ve/veya menşe ülkelerine geri göndermekten alıkoymayı amaçlayan geri göndermeme ilkesi, en dar manasıyla kendi ülkelerinde olumsuz koşullardan kaçarak güvenli bir ülkede yaşamak isteyen kişiler için koruma sağlayan bağlayıcı bir uluslararası hukuk ilkesidir.²⁹ Son yıllarda artan mülteci hareketlerine cevaben devletlerin aldığı “güvenlik tedbirleri” ve mültecilere yönelik muameleleri, geri göndermeme ilkesi ve mültecilere sağlanan uluslararası koruma konusunda tartışmalara neden olmuştur.³⁰

Devletler mültecileri geri göndermemekle yükümlü olmakla beraber bu kişilere mülteci statüsü sağlamak konusunda kişilerin gerekli unsurları taşıyıp taşımadığının değerlendirmesi yine başvurunun yapıldığı devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum, son dönemde mülteci statüsü verme konusundaki belirgin isteksizlikle birleştiğinde, devletlerin bu sorumluluktan kaçmak adına 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nde yer almayan “geçici koruma”³¹ ve “güvenli üçüncü ülke”³² gibi tanımlamalara başvurarak sistemdeki boşlukları kullanmalarına fırsat tanımaktadır. Örneğin Avrupa Birliği (AB)’nin İltica Prosedürleri Direktifi’ndeki “güvenli üçüncü ülke” tanımına göre, güvenli olduğu varsayılan ülkelere gelen sığınma talebinde bulunan kişilerin başvuruları değerlendirilmeksizin bu ülkelere geri gönderilmeleri mümkündür.³³ Mülteci statüsü için başvurunun güvenli olarak nitelendirilen ülkede yapılmasını gerekli kılan bu yaklaşımda hangi üçüncü ülkenin güvenli olduğunu belirlemeye dair ortak bir araç/otorite bulunmadığından bir ülkenin “güvenli” olarak tanımlanması tamamen devletlerin öznel değerlendirmelerine dayanmaktadır.³⁴ Bu da mültecileri kabul etmek istemeyen devletlerin geri göndermeme ilkesini uygulamaktan kaçınmasına olanak tanımaktadır.

Hem geri göndermeme ilkesinin ihlallerinin olumsuz sonuçlarına katkı yapan, hem de genel bir eksiklik olarak nitelendirilebilecek bir diğer konu yük paylaşımının noksanlığıdır. 1951 Sözleşmesi, yük paylaşımı ile ilgili bir madde içermemekle birlikte giriş bölümünde, sığınma hakkını tanımanın bazı devletlere gereğinden fazla yük getirebileceği³⁵ vurgu-

28 BM Genel Kurulu, *Convention Relating to the Status of Refugees*, Madde 33(1).

29 Guy S. Goodwin-Gill ve Jane McAdam, *The Refugee in International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 232.

30 Örnekler için bkz. Catherine Phuong, “Identifying States’ Responsibilities towards Refugees and Asylum Seekers”, *Finnish Yearbook of International Law*, Cilt 20, 2009, s. 4-5; Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, No 39, 2013, s. 105-130; Christos Baxevanis, “Crisis and the Greek Asylum System in the Framework of the EU-Turkey Agreement: Legal and Political Aspects”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 58, 2018, s. 81-91; Dimitris Keridis, “The Migration/Refugee Crisis and the (Un/Re)Making of Europe: Risks and Challenges for Greece”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 58, 2018, s. 69-80.

31 Geçici koruma kavramını kullanan ülkeler arasında Aralık 2020 sayılarına göre 3,638,000 Suriyeli’ye ve diğer ülkelerden 330,000 kişiye ev sahipliği yapan Türkiye de bulunmaktadır (M. Murat Erdoğan, “Securitization from Society’ and ‘Social Acceptance’: Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 68, 2020, s. 75).

32 Council of the European Union, *Directive 2005/85/EC*, 1 Aralık 2005, Madde 27.

33 Council of the European Union, *Regulation 604/2013*, OJ L. 180/31-180/59, 29 Haziran 2013; Hurwitz, *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*, s. 47.

34 Human Rights Watch, “AB–Türkiye Arasındaki Göç ve Mülteciler Anlaşmasıyla İlgili Soru ve Cevaplar”, 2016.

35 2013 itibarıyla sınırlarına kabul ettiği çok sayıda Suriyeli nedeniyle hem ekonomik hem de güvenlik sorunları yaşayan Türkiye, farklı platformlarda uluslararası toplumun dikkatini yük paylaşımında bulunulması gerektiğine çekmiştir (Zeynep Şahin Mencütek, N. Ela Gökalp Aras ve Bezen Balamir Coşkun, “Turkey’s Response to Syrian Mass Migration: A Neoclassical Realist Analysis”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 68, 2020, s. 101-102).

lanarak bu sorunun üstesinden uluslararası işbirliği olmadan gelinemeyeceği belirtilmiştir.³⁶ Özellikle göç veren bölgeye yakın ve/veya komşu ülkeler, gelen mültecilerin yalnızca ekonomik değil, sosyo-politik yükünü de büyük ölçüde taşımak durumunda kalmaktadır. 2019 verilerine göre, dünyadaki mültecilerin yüzde 85'i ekonomik olarak daha az gelişmiş olan komşu ülkelerde yaşamaktadır³⁷ ve yükü paylaşmak için girişimler olsa da bunların hiçbiri uygun/dengeli bir yük dağılımı önerisi getirmemiştir. Genel bir değerlendirmeye, artan kitlesel hareketlere cevaben, yasal boşluktan istifade eden devletlerin sorumluluktan kaçacak yöntemler geliştirmeleri nedeniyle günümüzün kitlesel hareketlerini düzenlemesi ve mültecilere gereken korumayı sağlaması açısından mevcut uluslararası mülteci rejiminin yetersiz kaldığı söylenebilir.

IDP'lerin Korunması

IDP'lerin statüsüne bakıldığında mültecilerde olduğu gibi uluslararası hukuk nezdinde bağlayıcılığı olan bir korumanın varlığından söz etmek mümkün değildir.³⁸ IDP'lerin korunması ve insani yardıma erişimi ev sahibi ülkelerin inisiyatifindedir. Bu kişiler sıklıkla yiyecek ve barınma sıkıntısı çekmekte, ayrıca fiziksel ve yasal güvenlik gibi temel haklar olmadan yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.³⁹ Hukuk temelinde koruma sağlayan uluslararası bir rejimin/sözleşmenin öznesi olmamaları itibarıyla IDP'ler mültecilerden daha savunmasız olarak nitelendirilebilmektedirler.

Soğuk Savaş sonrasında dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen iç savaşların milyonlarca kişinin zorunlu göçüne neden olması, sayısı hızla artmakta olan IDP'lere yönelik bir çözüm arayışını beraberinde getirmiştir. İlk olarak, 1992'de BM İnsan Hakları Komisyonu'nun talebine istinaden⁴⁰ Özel Temsilci olarak Francis M. Deng atanmıştır.⁴¹ Sonraki yıllarda BM İnsan Hakları Komisyonu ev sahipliğinde yürütülen IDP'lerin korunmasına yönelik müzakerelerin sonucunda iki seçenek öne çıkmıştır: 1) tüm üye ülkeler için bağlayıcı ama sınırlı içeriğe sahip bir anlaşma yapılması; 2) bağlayıcılığı olmayan ama geniş kapsama sahip bir esnek hukuk belgesinin ortaya konması.⁴² Dönemin siyasi koşulları göz önünde bulundurularak ikinci seçenek tercih edilmiş ve 1998'de IDP'lere hukuki bir statü ve koruma getirmeyen ama kapsamlı metniyle devletlere kılavuzluk etmek üzere "Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler" BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin kararıyla kabul edilmiştir.⁴³ Buna göre, "kişilerin zorla yerinden edilmekten korunması", "yerinden edildikten sonra bu kişilere korunma ve destek sağlanması" ve "bu kişilerin geri dönüşü, yeniden yerleştirme

36 BM Genel Kurulu, *Convention Relating to the Status of Refugees*, s. 13.

37 BMMYK, "Figures at a Glance".

38 Roberta Cohen, "Strengthening Protection of IDPs: The UN's Role", *Georgetown Journal of International Affairs*, Cilt 7, No 1, 2006, s. 102.

39 Barbour ve Gorlick, "Embracing the 'Responsibility to Protect'", s. 562.

40 Bkz. BMMYK, 1992/73. Internally Displaced Persons, E/CN.4/1992/73, 5 Mart 1992.

41 BMMYK, "Interview: Dr. Francis M. Deng, advocate for the uprooted", *Refugees Magazine*, Cilt 103 (IDPs), 1 Mart 1996.

42 Dilek Kurban, "Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler ve Ülke Pratikleri", Dilek Kurban et al. (der.), *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2006, s. 53.

43 ECOSOC, *Guiding Principles on Internal Displacement*.

ve toplu entegrasyonu” başlıkları altında IDP’ler konusunda devletlere yol gösterecek ilkeler detaylandırılmıştır.⁴⁴

2005 yılında Sonuç Belgesi’nin 132. paragrafı ile BM üye devletlerince kabul edilen Kılavuz İlkeler, sorumlulukların tanımlanması açısından önemli bir gelişme olarak nitelendirilmekle beraber devletleri bağlayıcı bir koruma çerçevesi sağlamamaktadır. Bu ilkeler uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk tarafından güvence altına alınan haklara dayandırılmış olsalar da uluslararası bir sözleşme ile temellendirilmemiş ve hukuk normu statüsü kazanmamışlardır. Sonuç Belgesi’nin müzakerelerinde de görüldüğü üzere, üye devletlerin önemli bir çoğunluğu ülke içinde yerinden edilmenin yaygın olarak bir “iç politika konusu”⁴⁵ olduğunu savunmuş ve IDP’lerin uluslararası bir sözleşme ile koruma altına alınmasına sıcak bakmamıştır.⁴⁶

Kılavuz İlkeler önemli bir yol gösterici olmakla beraber uygulamaları devlet unsurlarının yetkisindedir ve bu unsurlar çoğu vakada kişilerin yerinden edilmesinden mesuldür. Söz konusu mevcut sorunun varlığını kabul etmeyen bir devlet otoritesi olduğunda ulusal egemenlik ilkesi temelinde IDP’lerin korunmasına yönelik yapılan uluslararası yardımlar reddedilebilmekte ve bu durum IDP’lerin mağduriyeti ile sonuçlanmaktadır. Kılavuz İlkeler uluslararası yardımın IDP’lere ulaştırılması gerekliliğini vurguluyor olsa da yasal bir zorunluluk doğurmadığından devletlerin sıklıkla kendi sorumluluklarını göz ardı ettikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, gerek mülteciler gerekse de IDP’ler için mevcut koruma rejimlerinin/düzenlemelerinin zayıf yönleri göz önünde bulundurulduğunda R2P’nin sağlayabileceği destekleyici/tamamlayıcı koruma çerçevesinin irdelenmesinde fayda vardır.

R2P Çerçevesinde IDP ve Mültecilerin Korunması

R2P ve IDP’ler ile mültecilerin korunmasına dair yaklaşımların ortak paydası insan güvenliği ve insan haklarının kitlesel seviyede korunması anlayışıdır. 2005 Sonuç Belgesi’nin “İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü” başlıklı IV. bölümü altında sırasıyla IDP’lere, mültecilerin korunmasına ve R2P’ye değinilmiştir. IDP’leri konu alan 132. paragraf Kılavuz İlkeleri önemli bir uluslararası çerçeve olarak tanıırken, 133. paragraf ise mültecilerin korunması ve bu konuda sağlanacak destek ve yük paylaşımına dair bir taahhüt içermektedir. Benzer şekilde, 138. ve 139. paragraflar çerçevesinde üye devletler halkları dört büyük vahşet suçundan koruyacaklarını taahhüt etmiş ve hem devletin hem de uluslararası toplumun koruma sorumluluklarını tanımışlardır.⁴⁷

İlk kez Sonuç Belgesi’nde aynı ana başlık altında yer alan R2P, IDP ve mülteciler arasında güçlü bir bağlantı mevcuttur. BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın raporunda belirttiği üzere, R2P “kitlesel zulümlerin potansiyel ve/veya gerçek mağdurlarını/kurbanlarını” konu

44 Ibid., s. 5.

45 Ayrıca yine 2005’te BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2001 yılında Angola’nın ve 2004 yılında Peru’nun yaptığı gibi, Kılavuz İlkeleri devletlerin iç hukukunun bir parçası haline getirmeyi teklif etmiştir. 2009 yılında Afrika Birliği tarafından kabul edilen Kampala Sözleşmesi, bu anlamda önemli bir girişimde bulunmuş; devletler, örgütler ve diğer gruplar gibi tüm paydaşlar için sorumluluklar belirlemiştir (BM İnsan Hakları Konseyi, “Report of the Special Rapporteur on the Human Rights of IDPs”, A/HRC/29/34/Add.1, 8 Nisan 2014, s. 10).

46 Walter Kalin, “The Future of the Guiding Principles”, *Ten Years of Guiding Principles: Forced Migration Review*, 2008, s. 39.

47 BM Genel Kurulu, “2005 World Summit Outcome”, A/Res/60/1, 24 Ekim 2005, s. 29-30.

edinmektedir.⁴⁸ IDP'lerle mültecilerin zorla yerinden edilme nedenleri arasında R2P'nin kapsamını oluşturan vahşet suçları da bulunduğundan bu kişilerin korunması konusunu R2P'nin üç sütunlu uygulama stratejisi çerçevesinde incelemek mümkün ve önemlidir.

2009 Raporu'nda detaylandırılan üç sütun hiyerarşik bir sıra ortaya koymamakla beraber temelde önleme sorumluluğunu öncelemekte ve vahşet suçlarının tehdidine en erken safhada karşılık verilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle, birinci sütunda yer alan devletin önleme sorumluluğu R2P'nin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Bununla ilişkili olarak, yine 138. paragraftan hareketle, ikinci sütunda uluslararası toplumun önleme sorumluluğu tanımlanmış ve devletin sorumluluğunu yerine getirebilmesi için kapasite geliştirilmesi ve uluslararası toplumun vereceği destek konu edilmiştir. 139. paragrafa dayandırılan üçüncü sütun ise, devletin sorumluluğunu yerine getiremediğinin aşikâr olduğu durumlarda devreye giren tepki verme sorumluluğuna odaklanmaktadır.

Bu strateji çerçevesinde vahşet suçları nedeniyle zorla yerinden edilmiş kişilere dair devletlerin bireysel sorumluluğu ile uluslararası toplumun sorumluluklarını tanımlamak ve ayırtırmak mümkündür. Öncelikle birinci sütun kapsamında devletin kendi toprakları içindeki önleme sorumluluğunun ele alınması gerekmektedir. Ardından ikinci sütun çerçevesinde uluslararası toplumun önleme sorumluluğunun irdelenmesi, IDP ve mültecilerin korunması konusunda devletlere ne şekilde destek olunabileceğini ortaya koyacaktır. Vahşet suçlarının erken safhada önlenmesinde başarıya ulaşılmadığı durumlarda ise uluslararası toplumun üçüncü sütun çerçevesinde vereceği “zamanlı ve kararlı tepki” bu suçlar nedeniyle zorla yerinden edilmiş kişilerin korunmasına yönelik güç kullanımı içermeyen yöntemlerin irdelenmesi açısından da önem arz etmektedir.

Birinci Sütun: Devletin Koruma Sorumluluğu

2009 raporunda ifade edildiği üzere, R2P'nin “sorumluluk olarak egemenlik” anlayışına dayandırılan birinci sütunu çerçevesinde her devletin uluslararası hukuk ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine istinaden topraklarında bulunan nüfusu dört vahşet suçuna karşı koruma sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir.⁴⁹ “Sorumluluk olarak egemenlik” anlayışı ilk olarak 1990'larda IDP'lerin korunması çerçevesinde ortaya konmuştur. Buna göre, egemen olmanın devletlere ülkelerinin sınırları içinde dilediklerini yapabilmekten öte o topraklarda yaşayanlara karşı bir sorumluluk da getirdiği ve IDP'lere yönelik sorumluluklarının bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıca devlet otoritelerinin IDP'lere karşı sorumluluklarını yerine getirememeleri durumunda uluslararası toplumun yardımını kabul etmeleri gerektiği de ileri sürülmüştür.⁵⁰ R2P'nin başlıca amacı vahşet suçlarının önlenmesi olduğu ve bu sorumluluğu gerçekleştirebilecek ilk merci devlet otoriteleri olduğu için sorumluluk olarak egemenlik anlayışı R2P'nin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, vahşet suçlarının işlenmesi riskinin olması ya da işleniyor olması durumunda

48 Kofi Annan, “In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All”, *Report of the Secretary-General*, A/59/2005, 21 Mart 2005, Para. 132.

49 BM Genel Kurulu, *Implementing the Responsibility to Protect*, s. 10.

50 Francis M. Deng ve Roberta Cohen, *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*, Washington, Brookings Institution, 1998, s. 275-280.

IDP'lerin korunması da bu kişiler ülke topraklarını terk etmemiş olduklarından ilgili devletin koruma sorumluluğuna dahildir.

Diğer taraftan, mültecilerin korunması açısından da birinci sütun çerçevesinde bir koruma sorumluluğundan bahsetmek mümkündür. Kendi topraklarında vahşet suçlarına maruz kalan ya da bu suçların tehdidi altında olan kişiler/gruplar başka bir ülkenin topraklarına sığındıklarında sorumluluk olarak egemenlik doğal olarak bu kişileri ülkesine kabul etmiş olan devlete geçmiş olur. Dolayısıyla, IDP'lerin durumundan farklı olarak mülteciler sığındıkları ülkenin egemenliğinin bir parçası olarak koruma sorumluluğunun kapsamına girmektedir. Söz konusu mülteciler 1951 Sözleşmesi ve/veya 1967 Protokolü'ne taraf olmayan bir devletin topraklarına sığınmış ve o ülkede geçici bir statüye sahip olsalar bile topraklarında buldukları devletin koruma sorumluluğu altında olacakları için mevcut mülteci koruma rejiminden bağımsız olarak R2P'nin sunduğu destekleyici koruma çerçevesinden faydalanabileceklerdir.

R2P çerçevesinin tamamlayıcı unsurlarını da göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Mültecilere fiziki ve yasal bir güvenlik sağlama yükümlülüğünün ötesinde, R2P'nin temelini oluşturan barışçıl anlayışı ve insan hakları yaklaşımını benimseyen/içselleştirmiş devletler topraklarında bulunan mültecilere dair halklarını bilinçlendirerek zorla yerinden edilmiş bu kişilere karşı ayrımcı hareketlerin ortadan kaldırılmasını sağlayabilir ve toleransı yaymaya yönelik iç politikalar izleyebilirler.⁵¹ Böylece R2P'nin öncelikli hedefi olan önleme, bu ülke sınırları içinde ilk aşamada sağlanabilir ve olası bir iç huzursuzluk halinin de önü alınabilir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in 2019 raporunda dikkat çektiği üzere, çeşitliliğin bir zaafı olarak ziyade güçlü bir yön olarak yönetilmesi gerekmektedir, bunun için de sorumluluk olarak egemenlik anlayışının fiiliyata geçirilmesi elzemdir.⁵²

İkinci Sütun: Uluslararası Yardım ve Kapasite Geliştirme

Vahşet suçlarının engellenebilmesi için erken uyarı işaretlerinin zamanlı bir şekilde değerlendirilmesi ve önlemlerin gecikmeden alınması gerekmektedir. Bu suçların bir ülkenin sınırları içinde yaşandığı ya da tehdidin aşikâr hale geldiği durumlarda çatışma bölgesindeki nüfus o bölgeden veya ülkeden kaçmanın yollarını aramaktadır.⁵³ Bu nedenle, zorunlu göç hareketleri ülke içindeki silahlı çatışmaların şiddeti hakkında fikir verebilir ve vahşet suçlarının işlenip işlenmediğinin ve/veya durumun normale dönüp dönmediğinin temel göstergelerinden olabilir.⁵⁴ Bu da bahsi geçen devletin topraklarındaki nüfusu koru(ya)madığına, dolayısıyla uluslararası toplumun (durumun ciddiyetine bağlı olarak önleme ya da tepki verme) sorumluluğunun doğduğuna dair önemli bir işarettir.

51 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect", A/65/877-S/2011/393, 28 Haziran 2011, s. 4. Ayrıca, 2013 Raporu'nda, siyasi çoğulculuk ile farklı çıkarların barış içinde bir arada yaşayabileceği vurgulanmış ve vahşet suçlarına karşı direnç sağlamak için siyasi partilerin, söylemlerinin ve siyasi programlarının içeriğini hem çeşitlilik konusunda hoşgörüyü ve saygıyı teşvik edecek, hem de ayrımcı dilden kaçınacak şekilde düzenleyebilecekleri ifade edilmiştir (BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention", A/67/929-S/2013/399, 9 Temmuz 2013, s. 9).

52 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "Responsibility to Protect: Lessons Learned for Prevention", A/73/898-S/2019/463, 2019, s. 5.

53 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect", A/69/981-S/2015/500, 13 Haziran 2015, s. 6.

54 Barbour ve Gorlick, "Embracing the Responsibility to Protect", s. 540.

R2P'nin ikinci sütunu olan "uluslararası yardım ve kapasite geliştirme"nin devreye girdiği böylesi durumlarda temel amaç, bir vahşet suçuna dair tehdit fiili suç(lar)a dönüşmeden veya olaylar tırmanmadan uluslararası toplumun önleme sorumluluğu çerçevesinde hareket etmesidir.⁵⁵ Ülke içinde zorunlu göç hareketlerinin oluşması vahşet suçlarının göstergesi olabileceğinden, mevcut iç karışıklık veya çatışma durumunun R2P'nin ikinci sütunu çerçevesinde değerlendirilerek gerekli uluslararası desteğin erken aşamada sağlanması hem genel nüfusun ve IDP'lerin korunmasına hem de olayların şiddetlenmesini engelleyerek kitlesel mülteci hareketlerinin oluşmasının önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Belirli bir nüfusa/gruba yönelik vahşet suçları bir bölgede işlenirken söz konusu devlet birinci sütuna dayanan bireysel sorumluluğunu yerine getir(e)mediği için bölge halkı kendisini korumak adına o bölgeden uzaklaşarak başka bir ülkeye sığınma seçeneğine başvurmak durumunda kalabilmektedir. Kısa vadede bu onlara can güvenliği sağlayabilecek bir yol gibi görünse de zorla yerinden edilmiş bu kişiler barınak, yiyecek ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlara dair ciddi imkansızlıklarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, bu kişilerin ülkeden kaçışları esnasında kullanmak zorunda kaldıkları yöntemlere bağlı olarak çok sayıda can kaybı meydana gelmektedir. Bu nedenle gerekli korumanın sağlanabilmesi için ikinci sütun çerçevesinde uluslararası toplumun desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmiş ülkelerin benimsemiş olduğu katı mülteci politikaları nedeniyle dünya mülteci nüfusunun büyük bir çoğunluğu çatışma bölgelerine yakın düşük veya orta gelirli ülkelerde yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.⁵⁶ Dolayısıyla ikinci sütun, menşe ülkesinde vahşet suçlarının engellenmesini ve de mültecileri topraklarına kabul etmiş devletlerin bireysel koruma sorumluluğunu yerine getirme kapasitelerini artırmak için uluslararası toplumun bu devletlere destek verme ve yardım etme sorumluluğunu da kapsamaktadır.

Mevcut mülteci koruma rejiminde yük paylaşımını garanti altına alacak bir düzenlemenin olmaması nedeniyle, ikinci sütunda yer alan uluslararası destek anlayışı tamamlayıcı bir unsur oluşturmaktadır. Buna göre, vahşet suçlarından kaçan sığınmacılara ev sahipliği yapan ülkelerin kapasitelerinin yetersiz olması durumunda uluslararası toplum mali yükü paylaşmalıdır. İhtiyaç doğan diğer konularda barışçıl yöntemlerle bu devletlere destek olarak sığınmacılar için daha güvenli bir ortam sağlamalı ve böylece ev sahibi ülkede iç huzurun devamlılığını tesis etmelidir. Bu nedenle, ikinci sütun altında kitlesel mülteci hareketlerinden doğrudan ve en çok etkilenen ev sahibi devletlerin kapasite eksikliklerine ve uluslararası toplumca yük paylaşımına dikkat çekmek önem arz etmektedir.

Üçüncü Sütun: Zamanlı ve Kararlı Tepki

Vahşet suçlarının önlenemediği durumlarda R2P'nin üçüncü sütunu kapsamındaki "zamanlı ve kararlı tepki verme" sorumluluğu çerçevesinde IDP'lerin ve mültecilerin korunması konusunu hem insani güvenlik hem de bölgesel güvenlik ve çatışmaların tırmanmasını engellemek açısından değerlendirmek mümkündür. BM Güvenlik Konseyi yetkisi altında, BM Antlaşması'nın VI., VIII. ve/veya VII. bölümleri kapsamına giren yöntemlerin uygulanması

55 BM Genel Kurulu, *Implementing the Responsibility to Protect*, s. 15-21.

56 Adrian Edwards, "Global forced displacement hits record high", 20 Haziran 2016. <http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html> (Erişim tarihi 3 Nisan 2019).

suretiyle vaka bazlı olarak kolektif tepki geliştirilmesine dayanan bu sütunda,⁵⁷ sorumluluğun uluslararası toplum tarafından üstlenilmesi için ilgili devletin halkını koruma sorumluluğunu yerine getiremediğinin aşikâr olması yeterlidir.

Üçüncü sütun, bölgesel veya zamansal bir sınırlama getirmemektedir. Ülkelerini terk ederek başka ülkelerin sınırlarına giren/girmeye çalışan insan sayısındaki artış, ana vatan veya menşe ülke olarak nitelendirilen devletin otoritelerinin birinci sütundan ileri gelen sorumluluklarını aşikâr bir şekilde yerine getir(e)mediğine işaret ettiğinden ve önleme konusunda başarı elde edilemediğinden uluslararası toplum bu noktada tepki verme sorumluluğunu üstlenmelidir. Bu aşamada, özellikle daha erken evrelerde alınacak önlemlerle güç kullanımına başvurulmaksızın etkin ve zamanlı bir tepki verilmesi ve vahşet suçlarının daha fazla can kaybına neden olmadan sonlandırılması önemlidir.

Sonuç Belgesi'nin 139. paragrafında vurgulandığı üzere R2P çerçevesinde güç kullanımına ancak Güvenlik Konseyi kararıyla ve son çare olarak başvurulmalıdır.⁵⁸ Bu nedenle koşullar elverdiği sürece barışçıl yöntemler izlenerek uluslararası koruma sorumluluğu yerine getirilmelidir. 139. paragraf tepki verme sorumluluğunun yerine getirilmesi açısından öncelikle BM Antlaşması'nın VI. ve VIII. bölümlerine atıfta bulunmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümü için BM Antlaşması'nın VI. bölümünde "görüşme, soruşturma, ara buluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurmak" yöntemleri arasında sıralanmaktadır. Ayrıca tarafların kendi seçecekleri bir yöntemi kullanmalarının mümkün olduğu da ifade edilmiştir.⁵⁹ VIII. bölümde ise yerel uyuşmazlıklar durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ya da tesisinde bölgesel anlaşmaların ve kuruluşların rolüne atıf yapılmaktadır.

Gerek ikinci gerekse de üçüncü sütun çerçevesinde vahşet suçlarını önlemek ya da sonlandırmak için çeşitli yöntemlerin uygulanması mümkündür. Örneğin, uluslararası sivil toplum kuruluşları, hazırladıkları ayrıntılı raporlarla farkındalığı artırmak için çalışmalarda bulunabilmektedir. Kadın grupları gibi yerel kuruluşlar, ihlallerin meydana geldiği çatışma bölgesindeki kadınların durumlarına dikkat çekeabilmekte ve bölgesel yönetimleri buna göre hareket etmeye davet edebilmektedir. Bölgesel kuruluşların uluslararası insan haklarını teşvik eden alt örgütleri de izleme ve raporlama gibi süreçler yoluyla üyelerini vahşet suçlarına karşı birlikte hareket etmeye çağırabilmektedir. Genel Sekreter'in belirttiği gibi, bu girişimler özellikle vahşet suçlarının önlenmesinde önemli rol oynamaktadır.⁶⁰ Özellikle devlet eliyle vahşet suçlarının işleniyor olması ya da işlenmesi ihtimalinin söz konusu olduğu durumlarda bölgesel kuruluşların yakınlık ve bölgeye hakimiyet avantajları vardır ve kabul ettikleri bölgesel düzenlemelere/sözleşmelere dayanarak koruma sorumluluğunun yerine getirilmesi konusunda daha etkin bir süreç yürütmeleri mümkün olmaktadır.

Barışçıl yöntemler tüketilmeden, ivedilikle askeri müdahale ile cevap verilmesi yönüyle tartışma yaratan Libya vakasında görüldüğü üzere, askeri güç kullanımının kısa ve orta vade-

57 BM Genel Kurulu, *Implementing the Responsibility to Protect*, s. 22-28.

58 BM Genel Kurulu, *World Summit Outcome*, s. 30.

59 BM, *Charter of the United Nations*, 24 Ekim 1945, Madde 33.

60 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response", *Report of the Secretary-General*, A/66/874-S/2012/578, 25 Temmuz 2012, 22. Paragraf.

de tehdit altındaki halklar için sürdürülebilir bir koruma sağladığını söylemek pek mümkün değildir.⁶¹ Ayrıca, vahşet suçlarının gerçekleşmekte olduğu durumlarda güç kullanımı yoluyla yapılan müdahalelerde can kaybı ve finansal bedeller oldukça yüksek iken başarı ihtimali ve sonuçlar belirsizdir.⁶² Dolayısıyla zorla yerinden edilmiş kişilerin korunması açısından konuya yaklaşıldığında, özellikle IDP'lerin ortaya çıkmasıyla üçüncü sütun çerçevesinde de olsa daha erken bir safhada uluslararası koruma sorumluluğunun üstlenilmesi zamanlı ve etkin bir çözüm için tercih sebebidir.

Ayrıca, vahşet suçlarının ciddi boyutlara ulaştığı ve barışçıl yöntemlerin yetersiz kaldığı vakalar söz konusu olabilmektedir. Yerel otoritelerin halklarını bu suçlardan koruma konusundaki başarısızlığı aşikâr olduğunda, 139. paragrafta belirtildiği üzere tehdit altındaki kişileri korumak amacıyla her vaka kendi içinde değerlendirilerek, bölgesel örgütlerle işbirliği içinde, BM Antlaşması çerçevesinde Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile ve ortak hareket edilerek zorlayıcı ve/veya güç kullanımına varan yöntemlerin R2P çerçevesinde uygulanması mümkündür.⁶³ Son çare olarak VII. Bölüm çerçevesinde zorlayıcı yöntemlere, özellikle de güç kullanımına başvurulacağına, verilecek tepki tasarlanırken ilgili nüfusun ve sivillerin korunması hedeflenmeli ve mevcut durumdan daha çok zarar verecek bir duruma sebep vermekten kaçınılmalıdır.

R2P'nin bir uluslararası hukuk normu ya da uluslararası teamül hukukunca tanınan bir kural haline gelmediğine dikkat çekmekte fayda vardır. Fakat, Ban Ki-moon'un 2013 raporunda belirttiği üzere, R2P kapsamına giren suçlar tüm devletler için bağlayıcı olan uluslararası teamül hukukunca yasaklanmıştır. Ban Ki-moon, etnik temizliğin uluslararası ceza hukuku kapsamında ayrı bir suç olarak tanımlanmamış olsa da çoğu zaman soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar sonucunda ortaya çıktığını hatırlatmaktadır.⁶⁴ Bu nedenle, tüm devletlerin insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası hukuktan kaynaklanan ortak ödevleri olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bir hukuk normu olup olmadığına bakılmaksızın R2P, savunmasız nüfusları en ciddi suçlara karşı korumak için temel bir prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, R2P'nin mevcut uluslararası hukuk kuralları, sözleşmeler ve rejimler ile uyumlu bir şekilde⁶⁵ IDP'lerin ve mültecilerin korunması konusunda tamamlayıcı ve destekleyici bir çerçeve ortaya koyduğu görülmektedir. Buna istinaden, R2P'nin kapsamında bir değişiklik yapılmaksızın prensibin etkin bir şekilde uygulanması konusunda atılacak her yapıcı adımın zorla yerinden edilmiş kişilerin korunmasına katkı sağlayacağı iddia edilebilir.

Sonuç

Günümüzün önemli sorunlarından birini zorunlu göç hareketleri oluşturmaktadır. IDP'lerin ve mültecilerin ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biri, bir ülkede koruma sorumluluğu prensibinin kapsamını oluşturan vahşet suçlarının tehdidinin varlığı ya da bu suçların işleni-

61 Eylül 2020 itibarıyla Libya'da 316,415 IDP bulunmakta iken geri dönen IDP sayısı ise 567,802'dir (BMMYK, "Libya", *Fact Sheet*, 8 Ocak 2021).

62 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention", *Report of the Secretary-General, A/71/1016-S/2017/556*, 10 Ağustos 2017, s. 3.

63 BM Genel Kurulu, *2005 World Summit Outcome*, s. 30.

64 Bellamy vd., "The Responsibility to Protect and International Law", s. 90.

65 BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi, "Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention", s. 2.

yor olmasıdır. Fakat, R2P ile zorla yerinden edilmiş bu kişiler arasındaki ilişki vahşet suçlarının sebep, zorunlu göç hareketlerinin ise sonuç olduğu bir ilişkiden ibaret değildir. Dolayısıyla bu makale, kesişen koruma sorumluluklarına dikkat çekerek, R2P çerçevesinde devletlerin ve uluslararası toplumun IDP'lere ve mültecilere sağlayabileceği korumayı prensibin üç sütunlu uygulama stratejisi üzerinden incelemiştir. Prensibin sağladığı destekleyici ve tamamlayıcı koruma çerçevesi irdelenirken, R2P'nin farklı geçerlilik alanlarına zorla yerinden edilmiş kişiler yönüyle yaklaşarak prensibe dair daha derinlikli bir bakış açısı sunulmuş ve R2P yazınında eksik kalan bir alana katkı yapılmıştır.

Özellikle Suriye vakası sonrasında zorla yerinden edilmiş kişilerin sayısındaki ciddi artış ve devletlerin bu duruma yaklaşımları göz önünde bulundurulduğunda gerek IDP'lerin gerekse de mültecilerin korunmasına dair mevcut rejimin/düzenlemelerin yeterli koruma sağlayamadığı görülmektedir. IDP'lerin korunmasını garanti altına alacak uluslararası bir yasal düzenleme olmadığından, R2P'nin uluslararası hukuk kuralları ve taraf oldukları sözleşmeler çerçevesinde devletlere egemenliklerinin bir parçası olarak yüklediği sorumluluk, tamamlayıcı bir koruma çerçevesi oluşturmaktadır. Benzer şekilde, R2P'nin birinci sütunu dahilinde devlet otoritelerince vahşet suçlarının önlenmesine dair sorumluluk yerine getiril(e)mediğinde, ikinci ya da üçüncü sütun çerçevesinde uluslararası toplumun koruma sorumluluğunun devreye girmesi hem mevcut rejimin/düzenlemelerin amaçladığı koruma anlayışını desteklemekte, hem de bu rejimlere tabi olmayan devletlerin uygulamalarında veyahut yasal boşluk olan durumlarda tamamlayıcı bir koruma unsuru oluşturmaktadır.

Vahşet suçlarının ya da tehdidinin söz konusu olduğu durumlarda R2P sütunları çerçevesinde alınacak önleyici tedbirler ve/veya barışçıl yöntemler izlenerek verilecek erken tepkiler, can kayıplarını ve de ortaya çıkacak IDP ve mülteci sayısını azaltacaktır. 2005 Dünya Zirvesi'nde de mutabık kalındığı üzere yük paylaşımının gerçekleştirilmesi ve koruma sorumluluğunun devletler ile uluslararası toplum tarafından üstlenilmesi daha etkin bir koruma sağlayacaktır.

IDP'lerin ve mültecilerin korunması konusunun R2P kapsamında değerlendirilmesi, prensibin mevcut uluslararası koruma rejiminin ve/veya ilkelerinin yerini alabileceği ya da alması gerektiği anlamına gelmemektedir. Mevcut düzenlemelerin eksikliklerine dair değerlendirmesinden hareketle bu makalede, R2P'nin günümüzün önemli sorunlarından olan koruma krizlerinin hafifletilmesine yönelik, destekleyici ve/veya tamamlayıcı bir koruma çerçevesi ortaya koyduğu savunulmuştur.

Sonuç olarak, IDP ve mültecilerin korunması konusu R2P çerçevesinde değerlendirildiğinde, yalnızca bu kişilere ev sahipliği yapan devletlerin sorumlulukları değil, aynı zamanda uluslararası toplumun kolektif sorumluluğu da irdelenmeli ve yük paylaşımı farklı seviyelerde ilgili ev sahibi ülkenin koşullarına göre ele alınmalıdır. Böylelikle 2005 uzlaşısı temelinde R2P'nin üç sütunu çerçevesinde spesifik koruma stratejileri üretilebilecek ve dengeli bir yük paylaşımının sağlanmasının da yolu açılabilir. Bu konuya dair vaka bazlı incelemelerle yazına yapılacak katkılar da önem arz etmektedir. Bu tarz çalışmalar, R2P'nin daha iyi anlaşılabilmesine ve doğru bir şekilde uygulanabilmesine imkân tanırken prensibe dair ön yargı yaratan güç kullanımı odaklı yaklaşımların aşılmasına da katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acharya, Amitav (2013). "The R2P and Norm Diffusion: Towards A Framework of Norm Circulation", *Global Responsibility to Protect*, Cilt 5, s. 466-479.
- Achieme, Tendayi (2015). "Syria, Cost-Sharing and the Responsibility to Protect Refugees", *University of Minnesota Law Review*, Cilt 100, No 2, s. 687-761.
- Annan, Kofi (21 Mart 2005). "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All", *Report of the Secretary-General*, A/59/2005.
- Badescu, Cristina G. ve Thomas G. Weiss (2010). "Misrepresenting R2P and Advancing Norms: An Alternative Spiral?", *International Studies Perspectives*, Cilt 11, No 4, s. 354-374.
- Barbour, Brian ve Brian Gorlick (2008). "Embracing the 'Responsibility to Protect': A Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims", *International Journal of Refugee Law*, Cilt 20, No 4, s. 533-566.
- Baxevanis, Christos (2018). "Crisis and the Greek Asylum System in the Framework of the EU-Turkey Agreement: Legal and Political Aspects", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 58, s. 81-91.
- Bellamy, Alex J. (2008). "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention", *International Affairs*, Cilt 84, No 4, s. 615-639.
- Bellamy, Alex J. ve Edward C. Luck (2018). *The Responsibility to Protect: From Promise to Practice*. Cambridge, Polity.
- Bellamy, Alex J., Sara E. Davies ve Luke Glanville (der.) (2011). *The Responsibility to Protect and International Law*. Boston, Martinus Nijhoff Publications.
- BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) (11 Şubat 1998). *Guiding Principles on Internal Displacement*, E/CN.4/1998/53/Add.2, <https://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html> (Erişim Tarihi 22 Eylül 2020).
- BM Genel Kurulu (31 Ocak 1967). *Protocol Relating to the Status of Refugees*, United Nations, Treaty Series, Cilt 606.
- BM Genel Kurulu (24 Ekim 2005). "2005 World Summit Outcome", A/Res/60/1.
- BM Genel Kurulu (12 Ocak 2009). "Implementing the Responsibility to Protect", *Report of the Secretary-General*, A/63/677.
- BM Genel Kurulu (28 Temmuz 1951). *Convention Relating to the Status of Refugees*, United Nations Treaty Series, Cilt 189.
- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (28 Haziran 2011). "The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect", *Report of the Secretary-General*, A/65/877-S/2011/393.
- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (25 Temmuz 2012). "Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response", *Report of the Secretary-General*, A/66/874-S/2012/578.
- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (9 Temmuz 2013). "Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention", *Report of the Secretary-General*, A/67/929-S/2013/399.
- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (13 Haziran 2015). "A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect", *Report of the Secretary-General*, A/69/981-S/2015/500.
- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (10 Ağustos 2017). "Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention", *Report of the Secretary-General*, A/71/1016-S/2017/556.

- BM Genel Kurulu-Güvenlik Konseyi (10 Haziran 2019). "Responsibility to Protect: Lessons Learned for Prevention", *Report of the Secretary-General*, A/73/898-S/2019/463.
- BM İnsan Hakları Konseyi (8 Nisan 2014). "Report of the Special Rapporteur on the Human Rights of IDPs", A/HRC/29/34/Add.1.
- BMMYK (5 Mart 1992). 1992/73. Internally Displaced Persons, E/CN.4/1992/73.
- BMMYK (18 Haziran 2020). "Figures at a Glance", <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (Erişim Tarihi 22 Ekim 2020).
- BMMYK (1 Mart 1996). "Interview: Dr. Francis M. Deng, advocate for the uprooted", *Refugees Magazine*, Cilt 103 (IDPs), <https://www.unhcr.org/publications/refugeemag/3b5547444/refugees-magazine-issue-103-idps-interview-dr-francis-m-deng-advocate-uprooted.html> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2020).
- BMMYK (18 Kasım 2020). "Syrian Regional Refugee Response", <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (Erişim tarihi 20 Kasım 2020).
- BMMYK (8 Ocak 2021). "Libya", *Fact Sheet*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/84145> (Erişim tarihi 10 Ocak 2021).
- Chandler, David (2015). "The R2P Is Dead Long Live the R2P: The Successful Separation of Military Intervention from the Responsibility to Protect", *International Peacekeeping*, Cilt 22, No 1, s. 1-5.
- Charlesworth, Hilary (2010). "Feminist Reflections on the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, Cilt 2, s. 232-249.
- Coen, Alise (2015). "R2P, Global Governance, and the Syrian Refugee Crisis", *International Journal of Human Rights*, Cilt 19, No 8, s. 1044-1058.
- Cohen, Roberta (2006). "Strengthening Protection of IDPs: The UN's Role", *Georgetown Journal of International Affairs*, Cilt 7, No 1, s. 101-109.
- Council of the European Union (1 Aralık 2005). *Directive 2005/85/EC*.
- Council of the European Union (29 Haziran 2013). *Regulation 604/2013, OJ L. 180/31-180/59*.
- Cunliffe, Philip (2015). "From ISIS to ICISS: A Critical Return to the Responsibility to Protect Report", *Cooperation and Conflict*, Cilt 51, No 2, s. 233-247.
- Davies, Sarah E. ve Luke Glanville (der.) (2010). *Protecting the Displaced: Deepening the Responsibility to Protect*. Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.
- Deng, Francis M. ve Roberta Cohen (1998). *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*. Washington, Brookings Institution.
- Edwards, Adrian (20 Haziran 2016). "Global forced displacement hits record high", <http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html> (Erişim tarihi 3 Nisan 2019).
- Erdoğan, M. Murat (2020). "'Securitization from Society' and 'Social Acceptance': Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 68, s. 73-92.
- Evans, Gareth (2008). *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*. Washington, DC, Brookings.
- Fiott, Daniel ve Joachim Koops (der.) (2015). *The Responsibility to Protect and the Third Pillar: Legitimacy and Operationalization*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Francis, Angus (2012). "The Responsibility to Protect and the International Refugee Regime," Angus Francis, Vesselin Popovski ve Charles Sampford (der.), *Norms of Protection: Responsibility to Protect, Protection of Civilians and Their Interaction*. Tokyo, United Nations University Press, s. 215-233.

- Gallagher, Adrian (2015). "The Promise of Pillar II: Analysing International Assistance under the Responsibility to Protect", *International Affairs*, Cilt 91, No 6, s. 1259-1275.
- Goodwin-Gill, Guy S. ve Jane McAdam (2007). *The Refugee in International Law*. Oxford, Oxford University Press.
- Gözen Ercan, Pınar (2016). *Debating the Future of the "Responsibility to Protect": The Evolution of a Moral Norm*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Gözen Ercan, Pınar (2019). "UN General Assembly Dialogues on the Responsibility to Protect and the Use of Force for Humanitarian Purposes", *Global Responsibility to Protect*, Cilt 11, s. 323-326.
- Hehir, Aidan (2019). *Hollow Norms and the Responsibility to Protect*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Human Rights Watch (2016). "AB-Türkiye Arasındaki Göç ve Mülteciler Anlaşmasıyla İlgili Soru ve Cevaplar", <https://www.hrw.org/tr/news/2016/03/07/287376> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2019).
- Hurwitz, Agnès (2009). *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*. Oxford, Oxford University Press.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001). *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa, International Development Research Center.
- Kalin, Walter (2008). "The Future of the Guiding Principles", *Ten Years of Guiding Principles: Forced Migration Review*, s. 38-39.
- Keridis, Dimitris (2018). "The Migration/Refugee Crisis and the (Un/Re)Making of Europe: Risks and Challenges for Greece", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, No 58, s. 69-80.
- Kuperman, Alan J. (2013). "A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign", *International Security*, Cilt 38, No 1, s. 105-136.
- Kurban, Dilek (2006). "Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler ve Ülke Pratikleri", Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal ve Tamer Aker (der.), *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul, TESEV Yayınları, s. 55-63.
- Maley, William (2015). "Humanitarian Law, Refugee Protection and the Responsibility to Protect", Ramesh Thakur ve William Maley (der.), *Theorising the Responsibility to Protect*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 249-265.
- Mandacı, Nazif ve Gökay Özerim (2013). "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, No 39, s. 105-130.
- Mencütek, Zeynep Şahin, N. Ela Gökalp Aras ve Bezen Balamir Coşkun (2020). "Turkey's Response to Syrian Mass Migration: A Neoclassical Realist Analysis", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, No 68, s. 93-111.
- Peltonen, Hannes (2011). "Sovereignty as Responsibility, Responsibility to Protect and International Order: On Responsibility, Communal Crime Prevention and International Law", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No 28, s. 59-81.
- Phuong, Catherine (2009). "Identifying States' Responsibilities towards Refugees and Asylum Seekers", *Finnish Yearbook of International Law*, Cilt 20, s. 1-12.
- Souter, James (2016). "Good International Citizenship and Special Responsibilities to Protect Refugees", *British Journal of Politics and International Relations*, Cilt 18, No 4, s. 795-811.

- Stahn, Carsten (2007). "Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?", *The American Journal of International Law*, Cilt 101, No 1, s. 990-1020.
- Thakur, Ramesh (2013). "R2P After Libya and Syria: Engaging Emerging Powers", *Washington Quarterly*, Cilt 36, No 2, s. 61-76.
- Welsh, Jennifer (2013). "Norm Contestation and the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, Cilt 5, s. 365-396.
- Welsh, Jennifer (2015). "The Responsibility to Prevent: Assessing the Gap between Rhetoric and Reality", *Cooperation and Conflict*, Cilt 18, s. 1-7.